

گزشتہ

فصلنامه اطلاع رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون، نسخه شناسی و ایران شناسی

دوره سوم، سال هفتم، شماره سوم، پاییز ۱۴۰۱ [انتشار: تابستان ۱۴۰۳]

«میراث جهان ایرانی»، چهارمین نشریه میراث مکتوب • فرمان تولیت بقعه ابوسعحاقیه مصلای شیراز، کارگاه نسخه نویسی در سده نهم / عبدالله شیخ الحکامی • باب الفاظ کثر از جواهر الفقه محمد بن منصور بخاری (تألیف نیمه قرن ۶ ق) / حمیدرضا بابک سلطی • فصلی در الفاظ کثر از کتاب الولد الشقیق و الحافظ الخلیق (همراه با نگاهی به رساله سیصد و ده کلمه در الفاظ کثر به تصحیح رسول جعفریان) / سعید لیاد • نگاهی دوباره به واژه «سامان» در مصرعای از شاهنامه / رضا غفوری؛ نسخه ای از قصیده البرده منسوب به خوشنویس شهیر، یاقوت مستعصمی / رانلا وت؛ ترجمه، امیرحسین داوودی • پسر گمراه نوح در قرآن / گابریل سید ریولز؛ ترجمه: نسیم حسینی • آیا سفونما، نوشته ناصر خسرو قبادلی است؟ / سعیدرضا توکل صابری • رباعیات کافی ظفر همدانی و قطب الدین عتیقی آهروی در سفینه رباعیات دانشگاه استانبول / علی کامل • یادگاری از ایران شناس عارف، لئونارد لویسن / مهرداد کویانی • نگاهی به فهرست نمایشگاه نسخ خطی کتابخانه شخصی سلطان فاتح / علی منوری آقانه • سعادت اهل فارس، درباره اتساب مؤلف تاریخ خلیج فارس به کازرون / محمداصف میرزاباقلی • ریشه شناس چه می کند؟ (۱۴) / سید احمدرضا قلمشانی • نویسنده ای که سراپا مهر بوده، سبزی در احوال و آثار محمد گلبن / مهدی بهخاک • زندگی و آثار صاری عبدالله اقلدی / نصرالله صالحی

فصلنامه اطلاع‌رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون،
نسخه‌شناسی و ایران‌شناسی
دوره سوم، سال هفتم، شماره سوم
پاییز ۱۴۰۱ [انتشار: تابستان ۱۴۰۳]

صاحب امتیاز:

مؤسسه پژوهشی میراث مکتوب

مدیر مسئول و سردبیر: اکبر ایرانی

معاون سردبیر و سرویراستار: مسعود راستی‌پور

مدیر داخلی: یونس تسلیمی پاک

طراح جلد: محمود خانی

چاپ دیجیتال: میراث

نشانی مجله:

تهران، خیابان انقلاب اسلامی، بین خیابان دانشگاه و
ابوریحان، ساختمان فروردین (شماره ۱۱۸۲)، طبقه دوم.

شناسه پستی: ۱۳۱۵۶۹۳۵۱۹

تلفن: ۶۶۴۹۰۶۱۲

دورنگار: ۶۶۴۰۶۲۵۸

www.mirasmaktoob.com
gozaresh@mirasmaktoob.ir

بها: ۶۰۰،۰۰۰ ریال

روی جلد: جلد لاک‌پوش و بته، متعلق به مصحفی
مورخ ۱۲۱۲ق، به نشانی M III 157 کتابخانه دانشگاه
بازل (Basel).

فهرست

سرشن

«میراث جهان ایرانی»، چهارمین نشریه میراث مکتوب ۴-۳

بسمت

فرمان تولیت بقعه ابواسحاقیه مصلائی شیراز، کارگاه نسخه‌نویسی در سده نهم/ عمادالدین شیخ‌الحکامی ... ۷-۵
باب الفاظ کفر از جواهر الفقه محمد بن منصور بخاری (تألیف نیمه قرن ۴) / حمیدرضا بابک (بابک) سلمانی ۳۲-۸
فصلی در الفاظ کفر از کتاب الولد الشفیق و الحافظ الخلیق (همراه با نگاهی به رساله سبید و ده کلمه در الفاظ
کفر به تصحیح رسول جعفریان) / سعید لیان ۴۶-۳۳
نگاهی دوباره به واژه «سامان» در مصرع‌های از شاهنامه / رضا غفوری ۵۱-۴۷
نسخه‌ای از قصیده البردة منسوب به خوش‌نویس شهیر، یاقوت مستعصمی / رافائلا ویت: ترجمه:
امیرحسین داوودندی ۵۸-۵۲
پسر گمراه نوح در قرآن / گابریل سعید رینولدز: ترجمه: نسیم حسنی ۷۰-۵۹
آیا سفرنامه نوشته ناصر خسرو قبادیانی است؟ / محمدرضا توکلی صابری ۸۱-۷۱
رباعیات کافی ظفر همدانی و قطب‌الدین عتیقی آهری در سفینه رباعیات دانشگاه استانبول /
علی کاملی ۸۴-۸۲

نقد و بررسی

یادی و یادگاری از ایران‌شناس عارف، لئونارد لوینسن / مجدالدین کیوانی ۸۸-۸۵
نگاهی به فهرست نمایشگاه نسخ خطی کتابخانه شخصی سلطان فاتح / علی صفری آق‌قلعه ۹۶-۸۹
سعادت اهل فارس: درباره انتساب مؤلف کتاب تاریخ خلیج فارس به کازرون/ محمداصق
میرزا ابوالقاسمی ۱۰۱-۹۷

پژوهش‌های در باب تحقیق

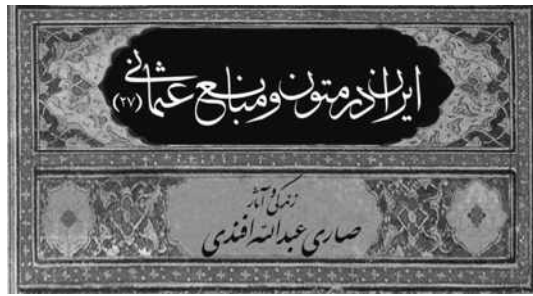
ریشه‌شناسی چه می‌کند؟ (۱۴) / سید احمد رضا قائم‌مقامی ۱۰۹-۱۰۲

آشنایی با نشرستانان و متن پژوهان (۸)

نویسنده‌ای که سراپا مهر بود: سیری در احوال و آثار محمد گلبن / مهدی بهخیا ۱۱۸-۱۱۰

ایران در متون و منابع عثمانی (۳۷)

زندگی و آثار صاری عبدالله افندی / نصرالله صالحی ۱۲۵-۱۱۹

نصرالله صالحی

زندگی

سید عبدالله، فرزند محمد، در ۹۹۱ یا ۹۹۲ در استانبول زاده شد. پدرش، سید محمد، از شاهزادگان مغرب بود که از توس یا الجزایر به استانبول مهاجرت کرده بود و در این شهر با دختر محمدپاشای بیگلربیگی، برادر خلیل پاشا، صدراعظم سلطان احمد اول (حک ۱۰۲۶-۱۰۱۲) ازدواج کرده بود؛ از این پیوند عبدالله به دنیا آمد. عبدالله در دستگاه خلیل پاشا تربیت یافت و در آنجا، علاوه بر تحصیل علم نزد خالد افندی، خوشنویسی را فرا گرفت و از مشایخ بزرگ آن روزگار، چون ادریس مُختفی از بزرگان ملامیه بایرامیه، مرکزافندی و محمود هدایی کسب فیض کرد. اما از میان ایشان، به ادریس مُختفی ارادت خاص یافت و در ثمرات الفؤاد خود، از او به تفصیل سخن گفته است (کاتبی، ۱۶۱). ورود عبدالله افندی به خدمات دیوانی، از ۱۰۳۶، به عنوان «دوات دار»، یعنی منشی رسائل یا نامه نگار، در خدمت خلیل پاشا آغاز شد. سپس در ۱۰۳۷، هنگامی که خلیل پاشا در دوره دوم صدرات خود با سمت سردار عازم جنگ با ایران بود، وی به عنوان «تذکره جی» (منشی دیوانی) خدمت کرد و چون طی این لشکرکشی، محمدپاشا، رئیس الکتاب خلیل پاشا، در ۱۰۳۷ درگذشت، عبدالله با ترفیع مقام جانشین او شد (کاتبی، ۱۶۲؛ صالحی، ۱۳۹۱: ۳۲۷). اما خلیل پاشا در همین سال مغضوب و از صدرات عزل شد و عبدالله نیز همراه او با لباس مبدل به اُسکُدار رفت و به

درگاه هدایی پناه برد و ده سال گوشه نشین شد و به تألیف پرداخت (کاتبی، ۱۶۲). با مرگ خلیل پاشا در ۱۰۴۰ او حامی خود را از دست داد. اما با آغاز لشکرکشی مراد چهارم (حک ۱۰۴۹-۱۰۳۲) به بغداد، به عنوان قائم مقام رئیس الکتاب در رکاب همایون در سفر نظامی بغداد حضور یافت. بعد از کشته شدن اسماعیل پاشا در نبرد محاصره بغداد، او به عنوان رئیس الکتاب (خارجیه ناظری) انتخاب شد. هنگام بازگشت از بغداد، در دیار بکر در اوایل ذی حجه ۱۰۴۸ از منصب خود برکنار شد. بار دیگر در شعبان ۱۰۴۹ از طرف حسین پاشا، که جانشین صدارت بود، به عنوان قائم مقام رئیس الکتاب انتخاب شد (Akün, 1958: 217). در ۷ جمادی الثانی ۱۰۵۰ محاسبه جی آناتولی شد. در اواخر ۱۰۶۰ مقابله جی پیاده نظام و در محرم ۱۰۶۵ مقاطعه جی منسوخ شد. این مسئولیت، آخرین منصب رسمی او بود (همانجا). صاری عبدالله بعد از کناره گیری از کارهای دولتی، سالهای پایانی زندگی اش را صرف تعلیم و تربیت و عبادت کرد. در ۲۳ صفر ۱۰۷۱ درگذشت (بروسه-لی، ۱۰۰/۱). از صاری عبدالله به عنوان رئیس الکتاب، عالم، صوفی و شارح مثنوی، آثار مهمی به سه زبان ترکی، فارسی و عربی در زمینه ادبیات، تاریخ، عرفان و سیاست باقی مانده است.

۵۸. دستورالانشاء (توقیعات سلاطین عثمانیه). در این اثر، صدوهفتاد مکتوب از مکاتبات سلاطین عثمانی از

دوره بایزید دوم تا مراد چهارم با پادشاهان ایران، هند، ماورالنهر و اروپا گردآوری شده است. نزدیک به هفتاد درصد مکاتبات این اثر که در ۱۰۵۳ق پایان یافته، مربوط به مکاتبات پادشاهان صفوی و عثمانی است. تعدادی از مکاتبات به قلم خود او و مابقی به قلم شاگردش، جوری چلبی، است (Azamat, 2009: 147؛ ریاحی، ۲۱۱). این اثر، به تعبیر صادق عدنان ارزی، ادامه و ذیل منشآت السلاطین فریدون بیک محسوب می شود. وی در مقاله مستقّلی به توصیف نسخه خطّی کتابخانه اسعد افندی (ش. ۳۳۳۳) پرداخته و فهرست مکاتبات این نسخه را آورده است. نسخه موصوف عدنان ارزی حاوی ۱۲۸ مکتوب و دارای «اغلاط استنساخی مهم و متعددی» است (صالحی، ۱۳۹۱: ۳۸۴). دو نسخه دیگر با خطّی بسیار خوش و «زیبا» در کتابخانه دانشگاه استانبول به شماره ۱۲۵۲ و ۳۱۱۰ موجود است که دکتر اسرافیل باباجان برای نگارنده ارسال کرده است. نسخه ۱۲۵۲ دارای ۴۲۵ برگ، و نسخه ۳۱۱۰ دارای ۳۳۵ برگ است. در برگ نخست هر دو نسخه، سنه ۱۰۵۳ به عنوان سال پایان اثر ذکر شده است. نسخه ۱۲۵۲ با نامه بایزید دوم به مولانا عبدالرحمن جامی آغاز و با عهدنامه سلطان احمدخان با پادشاه له (= لهستان) پایان می یابد. نسخه ۳۱۱۰ با نامه سلطان محمدخان [فاتح] به مولانا عبدالرحمن جامی آغاز و با پاسخ سلطان ابراهیم اول به نادرشاه در ۱۰۵۵ پایان می یابد. این نسخه، برخلاف نسخه قبلی، حاوی تعدادی از مکاتبات دوره نادرشاه نیز هست. بنابراین، این دو نسخه، به رغم مشابهت بسیار، دارای تفاوت هایی در تعداد و دوره مکاتبات هستند. این اثر، پس از منشآت السلاطین، مهم ترین مجموعه نامه های سلاطین عثمانی محسوب می شود. بخشی از مکاتبات میان سلاطین عثمانی و پادشاهان ایران که در این مجموعه آمده، همراه با افزوده هایی، در ۱۸۸۵ در پاریس به چاپ رسیده است (کاتبی، ۱۶۳).^۱ مکاتبات مربوط به ایران در

۱. کاتبی نسخه چاپی را ندیده و به مدخل دایرة المعارف استانبول استناد کرده است. در مدخل دانشنامه ادب فارسی به انتشار اثر در لندن (۱۸۸۵) اشاره شده است. هیچ یک از دو نویسنده نشانه ای از متن چاپی نیاورده اند. نگارنده بعد از جست و جوی بسیار، نشانی از انتشار دستور الانشاء نیافت.

نسخه ۱۲۵۲ از این قرار است:

مکتوب سلطان بایزیدخان - جنت مکان - به مولانا عبدالرحمن جامی (۲)؛^۲ پاسخ مولانا جامی به سلطان بایزید (۲-۳)؛ نامه دوم سلطان به جامی (۳)؛ پاسخ جامی (۴)؛ مکتوب سلطان بایزید به جلال الدین دوانی (۴)؛ پاسخ دوانی به بایزید (۵)؛ دعانامه ارسالی شیخ الاسلام هرات، مولانا احمد تفتازانی، به سلطان بایزید (۵)؛ پاسخ بایزید به مکتوب تفتازانی (۶)؛ مکتوب حاکم خراسان، سلطان حسین بایقرا، به بایزید (۷)؛ پاسخ بایزید به مکتوب بایقرا (۸)؛ فتح نامه مصر، از سلطان سلیم به حاکم گیلان (۱۱)؛ فتح نامه بغداد، مسوّدۀ رئیس الکتاب عبدالله افندی، که در زمان قائم مقامی موسی پاشا تحریر شده است (۳۴)، نامه ای که هنگام آمدن ایلچی شاه عجم از سوی رئیس الکتاب عبدالله افندی تحریر شده، ولی ارسال نشده است (۳۶)، صورت [سواد] صلح نامه ای که بعد از فتح بغداد توسط سلطان مرادخان منعقد شده است (۴۱)، نامه سلیم به شاه عباس (۹۳)، پاسخ نامه شاه عباس به سلیم (۹۴)، نامه ارسال سلطان مراد به پادشاه هند، خرم شاه، بعد از فتح بغداد (۹۵)، نامه صدر اعظم هند به مصطفی پاشا (۱۰۰)، نامه مصطفی پاشا به صدر اعظم هند (۱۰۳)، نامه وزیر سنن پاشا به عباس شاه و یردی خان، حاکم لرستان (۱۱۱)، نامه دیگر از سنن پاشا به خان مزبور (۱۱۳)، نامه ای دیگر به خان مزبور (۱۲۱)، عرضه سنن پاشا از ولایت بغداد به درگاه معلی (۱۴۰)، نامه دیگر از وزیر سنن پاشا (۱۴۱)، نامه دیگر از سنن پاشا درباره ضرورت احداث نهر آب برای قصبه کربلا (۱۴۳)، مکتوب پاشای بغداد به شیخ الاسلام (۱۵۱)، نامه دیگر از پاشای بغداد به وزیر اعظم (۱۵۷)، صورت نامه همایون سلطان محمدخان به شاه عباس به انشای اوقجی زاده افندی که مقبول بین الاهالی است (۱۶۶)، مکتوب بلاغت اسلوب دیگر به انشای اوقجی زاده به شاه عجم (۱۷۱)، نامه سلطان مصطفی خان به شاه عباس به انشای اوقجی زاده، سنه

۲. عنوان نامه ها به ترکی است، برگردان از نگارنده است. ارجاع ها به شماره برگ نسخه است.

شیخ‌الاسلام اسعد افندی به شاه عباس، شوال سنه ۱۰۲۸ (۲۴۴)، مکتوب شاه عباس در پاسخ به نامه شیخ‌الاسلام اسعد افندی که توسط توخته سلطان ایلچی در اواسط ذی‌الحجه سنه ۱۰۲۹ ارسال شده است (۲۴۷)، پاسخ مکتوبی که شاه عجم به شیخ‌الاسلام اسعد افندی نوشته بود، محرم سنه ۱۰۳۰ (۲۴۹)، مکتوب شاه عباس به پادشاه خلافت‌دستگاه که توسط ایلچی توخته یوزباشی در اوائل ذی‌الحجه سنه ۱۰۲۹ ارسال شده بود (۲۵۱)، پاسخ پادشاه همایون به نامه شاه عباس که توسط ایلچی توخته آغا آورده شده بود (۲۵۴)، نامه شاه اسماعیل که بعد از جنگ چالدران به سلطان نوشته بود (۲۷۰)، نامه تهنیت شاه طهماسب به سلطان سلیمان به مناسبت اتمام جامع شریف در استانبول (۲۷۲)، نامه همشیره شاه طهماسب به خاصکی سلطان در زمان سلطان سلیمان (۲۷۷)، نامه شاه طهماسب به سلطان سلیمان بعد از اعلام رضایت سلطان به برقراری صلح (۲۷۹)، مکتوب شاه محمد خدابنده به رستم پاشا (۲۸۴)، مکتوب ارسالی لله شاه محمد خدابنده خطاب به رستم پاشا (۲۸۸)، پاسخ سلطان سلیمان به نامه پادشاه هندوستان به انشای محمود لاری (۲۹۱)، نامه شاه طهماسب به سلطان سلیمان که توسط سید علی چلبی غلظه‌ای آورده شده بود (۲۹۲)، استمالت‌نامه شهزاده سلطان بایزید خطاب به شاه طهماسب در زمانی که او در محاربه قونیه شکست خورد و به سرحد عجم گریخت (۲۹۹)، نامه ارسالی سلیم خان به وسیله طوراق آغا به شاه طهماسب برای بازگرداندن شهزاده بایزید که در محاربه قونیه با سلیم خان در زمان سلطان سلیمان هزیمت یافت و به قلمرو عجم گریخت (۳۰۰)، نامه شاه طهماسب در پاسخ به درخواست بازگرداندن شهزاده بایزید که توسط طوراق آغا و ارشی آغا ارسال کرده بود (۳۰۳)، نامه شهزاده سلطان سلیم که توسط ارشی آغا به شاه طهماسب ارسال شده بود (۳۰۶)، نامه‌ای که شاه طهماسب بعد از حبس شهزاده بایزید و پسرانش و کشتن همراهانش توسط کتخدای پاشای ارضروم، برای سلطان سلیمان فرستاده بود (۳۰۸)، نامه شاه طهماسب به سلطان سلیمان که توسط پاشای مرعش،

۱۰۳۱ (۱۷۶)، نامه شاه عجم که بعد از بازگشت سلطان از غزای له (= لهستان)، دریافت شد (۱۸۵)، مکتوب ارسالی به خان ازبک که در زمان سلطان مرادخان به انشای محمد افندی ارسال شده است (۱۸۷)، مسوده حضرت شیخ‌الاسلام که توسط قاضی خان در زمان وزارت نصح پاشا برای شاه عباس ارسال شده است، سنه ۱۰۲۱ (۱۹۶)، نامه شاه عجم [شاه عباس] به نصح پاشا در رجب ۱۰۲۳ (۲۰۱)، نامه دیگر از شاه عباس در رجب سنه ۱۰۲۲ (۲۰۴)، نامه‌ای از حاکم ایروان، امیر گونه خان، که با واسطت نصح پاشا در اثنای صلح برای «قطع سنور» ارسال شده است (۲۰۶)، پاسخ به مکتوب مشتمل بر سنورنامه که از سوی وزیر اعظم محمد پاشا بعد از نصح پاشا برای شاه عجم ارسال شده است (۲۰۸)، مکتوب وزیر اعظم محمد پاشا به حاکم ایروان، امیر گونه خان (۲۱۵)، مکتوب به شاه عجم که محمد پاشا از جانب وزیر اعظم گوزلجه علی پاشا ارسال کرده است (۲۱۷)، مکتوب محبت اسلوب دیگر از سوی وزیر اعظم، علی پاشا، با مسوده محمد افندی (۲۱۹)، صورت نامه شاه هندوستان، خرم شاه، که در صحرای موصل هنگام بازگشت سلطان مرادخان از فتح بغداد دریافت شده است (۲۲۲)، نامه سلطان به پادشاه هندوستان (۲۲۵)، نامه «سابع شاهان ایرانی، شاه عباس ثانی» به سلطان ابراهیم خان که توسط ایلچی اعزامی، قابل آغا، و خلیفه الخلفاء مقصود سلطان در سلخ شعبان سنه ۱۰۵۶ آورده شده است (۲۲۹)، صورت مکتوبی خطاب به شاه عباس ثانی، مسوده رئیس‌الکتاب سابق، عبدالله افندی، که ارسال نشده و نامه بعدی ارسال شده است (۲۳۱)، پاسخ به نامه شاه عجم، مسوده رئیس‌الکتاب سابق، عبدالله افندی، که توسط خلیفه الخلفاء، مقصود سلطان، برای صدر اعظم مصطفی پاشا آورده شده بود (۲۳۶)، نامه مذکور به علت طولانی بودن ارسال نشد و نامه مختصر دیگر، مسوده عبدالله افندی، از طرف صدر اعظم به شاه عجم ارسال شد (۲۴۰)، مکتوب شاه عباس که خطاب به شیخ‌الاسلام اسعد افندی تحریر شده است (۲۴۳)، مکتوب فارسی

علی پاشا، و قیوجی باشی، حسن آغا، فرستاده بود (۳۱۰)، مکتوب شاه طهماسب به سلطان سلیمان و اظهار سه درخواست از سلطان (۳۱۷)، نامه شاه طهماسب به شهزاده سلطان سلیم خان که توسط بیگلربیگی مرعش، علی پاشا، و قیوجی باشی حسن آغا و الله ویران آقا ایلچی ارسال شده بود (۳۱۹)؛ نامه سلطان سلیمان به شاه طهماسب که توسط قره مصطفی پاشا چاوش ارسال شده است (۳۲۴)؛ نامه شهزاده سلیم خان به شاه طهماسب که توسط کلابی چاوش فرستاده شده است (۳۲۶)؛ نامه شاه طهماسب به شهزاده سلیم که توسط کلابی چاوش و بشارت بک ایلچی ارسال شده است (۳۳۲)؛ صورت تذکره شاه طهماسب به شهزاده سلیم خان که به دستخط خود تحریر کرده و بشارت بیک ایلچی همراه خود آورده بود (۳۳۶)؛ پاسخ شهزاده سلیم به تذکره شاه طهماسب (۳۳۶-۳۳۷)؛ نامه سلطان سلیمان خان که به دست خسرو پاشا برای شاه طهماسب ارسال شد (۳۳۷)؛ نامه شهزاده سلیم خان به شاه طهماسب که توسط چاوش باشی علی آغا ارسال شد (۳۴۰)، صورت عهدنامه شهزاده سلیم خان به شاه طهماسب که توسط علی آغا ارسال شد (۳۴۴)، تعزیت نامه شهزاده سلیم خان به شاه طهماسب به مناسبت درگذشت همشیره شاه (۳۴۶)؛ نامه شاه طهماسب که با دستخط خود به شهزاده سلیم، بعد از آن که بایزید و پسرانش به قتل رسیدند و به علی آغا تسلیم شدند، ارسال کرده بود (۳۴۸)، نامه ارسالی شهزاده سلطان سلیم خان به شاه طهماسب که توسط قورچی محمد آغا ارسال شده است (۳۴۹)، نامه شاه طهماسب به شهزاده سلطان سلیم خان که توسط تبت آغا ایلچی فرستاده است (۳۵۰)؛ مکتوبی درباره خروج شهزاده بایزید و وقوع محاربه با شهزاده سلطان سلیم در صحرای قونیه (۳۵۶)؛ تهنیت نامه مرغوب بدیع الاسلوب که از طرف شاه عجم، طهماسب، بعد از جلوس سلطان سلیم خان ثانی خطاب به او تحریر شده است (۳۶۲).

بخشی از مکاتبات مربوط به ایران در نسخه ۳۱۱۰ با نسخه ۱۲۵۲ یکی است. در این جا با، حذف موارد مشابه، تنها مکاتباتی که در نسخه ۱۲۵۲ نیست آورده می شود:

مکتوب سلطان محمدخان [فاتح] به مولانا عبدالرحمن جامی (۴)؛ پاسخ جامی به سلطان محمدخان (۵)، مکتوب دوم سلطان محمدخان به مولانا جامی (۵)؛ پاسخ جامی به سلطان (۶)؛ مکتوب مفصل صدر اعظم به شاه عجم (۶۱)؛ مکتوب سرعسکر به شاه عباس (۶۸)؛ مکتوب صدر اعظم به وزیر شاه ایران (۷۲)؛ مکتوب صدر اعظم به شاه عباس درباره حدود نهاوند (۷۵)؛ مکتوب صدر اعظم در سنه ۱۰۰۱ به وزیر شاه ایران درباره ختان حیدر میرزا (۷۸)، مکتوب صدر اعظم به شاه عباس (۷۹)؛ مکتوب صدر اعظم به شاه عجم (۸۳)؛ مکتوب فارسی شاه عجم به سنان پاشا (۸۵)؛ رقیمة شاه عجم به والی بغداد، سنان پاشا (۸۶)؛ مکتوبی از سرعسکر ایران به یک خان پناهنده (۱۲۱)؛ مکتوب سرعسکر ایران به پسر محمدی خان (۱۲۴)؛ مکتوبی به بعضی خانهای کردستان (۱۲۶)؛ مکتوبی به میرابراهیم درباره قلعه نهاوند (۱۲۷)؛ صورت نامه شاه به ملک برید بیگلربیگ (۱۳۹)؛ مکتوبی که به شاه ارسال شده است (۱۳۹)؛ عریضة ارسالی بگلربیگ بغداد به سلطان مراد درباره تعدی قزلباش در ۷ صفر ۹۹۸ (۱۴۷)؛ «صورت عرض» مذکور (۱۵۰)؛ «صورت عرض» دیگر (۱۵۱)؛ «صورت عرض تیمار» (۱۵۲)؛ مکتوب صدر اعظم به شاه عجم (۱۸۶)؛ نامه صدر اعظم به شاه عجم (۱۸۸)؛ مکتوب دیگر به شاه عجم (۱۹۰)؛ «اساس مصالحه‌ی مشعر مرخص تمسکیدر» فی ۶ جمادی الثانی ۱۰۳۷ (صلح نامه شاه طهماسب دوم با عثمانی) (۱۹۲)؛ رقم شاه عجم به یکی از وزرا (۱۹۳)؛ نامه همایون به شاه عباس (۲۰۱)؛ مکتوب فارسی حاکم ماورالنهر درباره بدعت و ضلالت طایفه قزلباش (۳۱۰)؛ مکتوب حضرت شیخ الاسلام به نصرالله میرزا که توسط منیف افندی ارسال شده است (۳۱۷)؛ صورت نامه نادر شاه که توسط منیف افندی خدمت همایون ارسال شده است (۳۱۹)؛ صورت شقه نامه مرقومه (۳۲۱)؛ صورت ورقه همراه نامه مرقومه مذکور (۳۲۳)؛ ترجمه لفظ به لفظ نامه‌ای که توسط منیف مصطفی افندی آورده شده است (۳۲۴)؛ ترجمه ورقه‌ای که درون نامه مزبور بود (۳۲۵)؛ ترجمه ورقه دیگری که همراه نامه مزبور بود

استدلال‌های او را نپذیرفت و بر صحت نظرات خود، که مستند به اثر کاتب چلبی و اثر دیگری به نام اطلس یا جغرافیای مختصر بود، پافشاری کرد (صالحی، ۱۴۰۲: ۱۰۰). اما انوری افندی از میان سه متن مورد استناد خود (شامل دستور الانشاء، تاریخ نعیم و تاریخ گلشن معارف)، متن دستور الانشاء و تاریخ نعیم را در اختیار نمایندگان واسطه قرار داد. ردهاوس، مترجم نماینده انگلیس-ویلیامز، در مذاکرات، دو متن دریافتی از انوری افندی را به انگلیسی ترجمه و در اسناد انگلیس ضبط کرده است: نخست قسمت «قطع سنور» صلح‌نامه از تاریخ نعیم و دیگر متن کامل صلح‌نامه از دستور الانشاء (Schofield, vol. 1, p. 153, 160-162). در مقابل، میرزا تقی‌خان قسمت تعیین حدود صلح‌نامه را از جهان‌نمای کاتب چلبی به نمایندگان واسطه داد که آن نیز توسط ردهاوس به انگلیسی ترجمه و ضبط شده است (Schofield, vol. 1, p. 152). بنابراین، دستور الانشاء در بین منابع عثمانی اگرچه مهم‌ترین متن دست‌اول درباره صلح‌نامه زهاب به حساب می‌آید، اما چون «اصل» صلح‌نامه به ترکی و فارسی از بین رفته و «سواد»های متعدّد آن نیز دارای تفاوت‌هایی است، نمایندگان ایران از کنفرانس ارزنة الروم به بعد، هیچ‌گاه «سواد»های طرف عثمانی را نپذیرفتند.

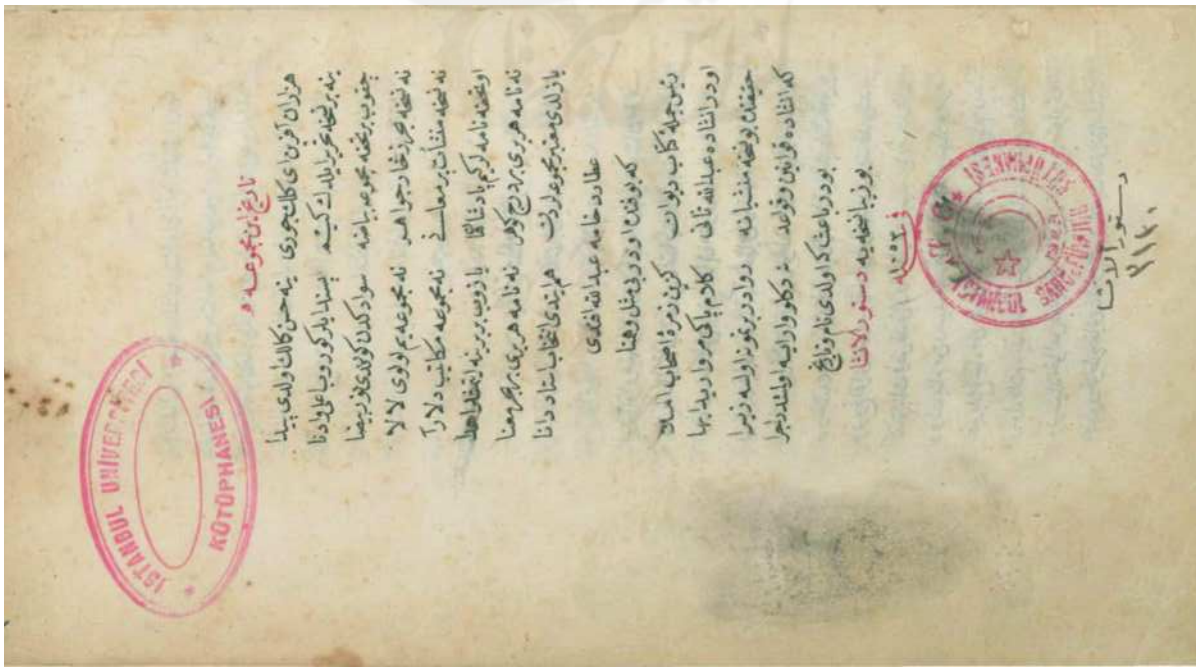
۵۹. جوهره‌البدایه و ذرّة‌النّهایه. این اثر به زبان ترکی است در تصوف که با مقدمه ای درباره فتح بغداد به دست مراد چهارم آغاز و به سلطان اهدا شده است. نسخه ای به خط مؤلف در کتابخانه خالص افندی (استانبول) نگهداری می‌شود (بروسه‌لی، ۱۰۲/۱؛ کاتبی، ۱۶۲).

۶۰. جواهرِ بواهرِ مثنوی. صاری عبدالله دومین شارح مشهور مثنوی معنوی پس از اسماعیل آنقرّوی است. جواهرِ بواهرِ مهم‌ترین اثر صاری عبدالله، در شرح و تفسیر دفتر اول مثنوی است که به زبان ترکی دشوار و مصنوع نوشته شده است، اما در جای جای آن، جملات ساده و کوتاهی نیز وجود دارد که به زبان محاوره بسیار نزدیک است. صاری عبدالله در این شرح، از عقاید ابن عربی متأثر بوده است. او این شرح را در ۱۰۳۵ آغاز کرده و در ۱۰۴۱ به پایان برده و به سلطان مراد چهارم تقدیم کرده است (بروسه‌لی، ۱۰۱/۱؛ کاتبی، ۱۶۲). این اثر در پنج مجلد، در ۱۲۸۷-۱۲۸۸،

(۳۲۶)؛ صورت مکتوب ارسالی اعتمادالدوله نادر شاه، میرزا ابراهیم (۳۲۶)؛ صورت شقّه‌ای که درون مکتوب مزبور بود (۳۲۷)؛ ترجمه مکتوبی که پیش‌تر آورده شد (۳۲۸)؛ ترجمه شقّه‌ای که درون مکتوب مزبور بود (۳۲۸)؛ ترجمه نامه‌ای که نادر شاه در سنه ۱۰۵۵ به رکاب همایون ارسال کرده است (۳۲۹)؛ مکتوبی که از طرف خان حاضر آمده است (۳۳۰)؛ ترجمه مکتوب مرقومه (۳۳۱)؛ صورت نامه همایون به نادر شاه (۳۳۱).

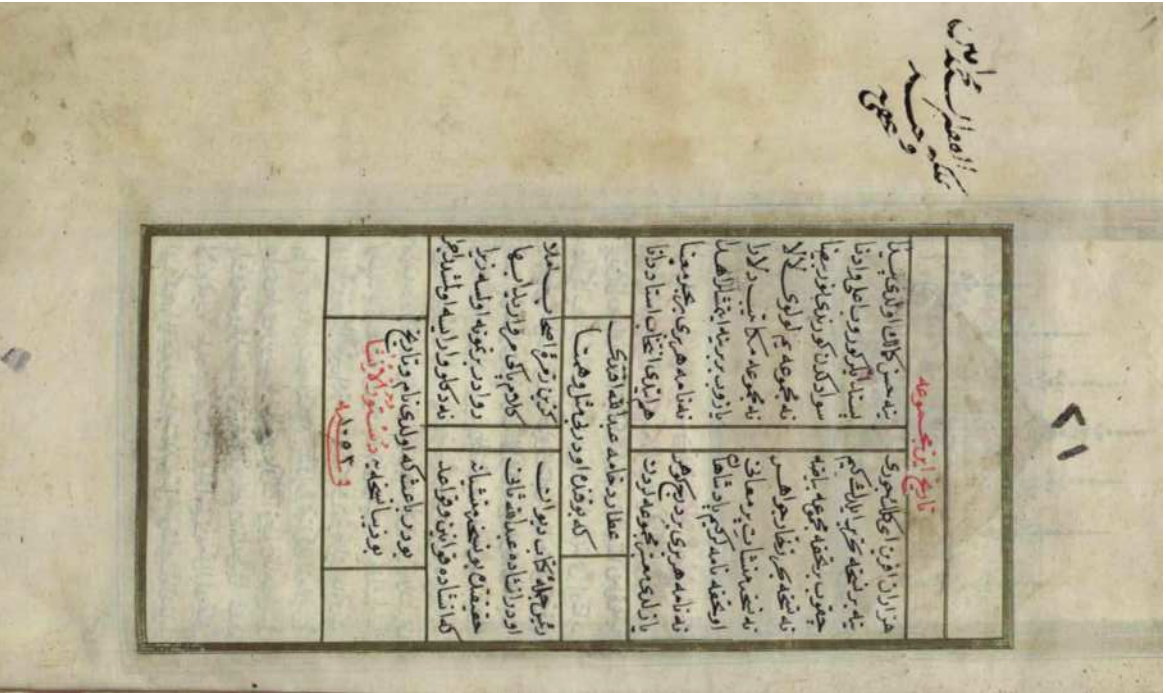
دستور الانشاء بعد از منشآت السلاطین مهم‌ترین منبع برای آگاهی از مکاتبات رسمی سلاطین عثمانی با فرمانروایان دیگر کشورها از جمله ایران است. در این اثر، بیش از صدوپنجاه مکتوب مبادله شده میان پادشاهان ایران، از پیش از صفویه تا دوره افشاریه، با پادشاهان عثمانی ضبط شده است. با وجود اهمّیت همه مکاتبات، چیزی که بر ارزش و اهمّیت این اثر افزوده، ضبط متن صلح‌نامه/ عهدنامه زهاب (محرم ۱۰۴۹) است. متن صلح‌نامه در منابع دیگر عثمانی نیز ضبط شده است، اما چیزی که موجب ارزش و تمایز این اثر نسبت به آثار دیگر می‌شود حضور نویسنده، صاری عبدالله افندی، در جریان محاصره و تصرف بغداد (۲۵ شعبان ۱۰۴۸) به دست سلطان مراد چهارم است. چنان‌که در شرح زندگی صاری عبدالله افندی آمد، او در آغاز سفر نظامی، قائم‌مقام رئیس‌الکتاب بود، و بعد از کشته شدن اسماعیل‌پاشا در اثنای نبرد، به جای او رئیس‌الکتاب (خارجیه نظری [وزیر خارجه]) شد. صاری عبدالله نزدیک به پنج سال بعد از پایان «فتح بغداد»، تحریر دستور الانشاء رابه پایان برد (۱۰۵۳ق). بنابراین، نخستین و مهم‌ترین تحریر صلح‌نامه زهاب در دستور الانشاء ضبط شده است و مؤلفان و مورّخان دیگر عثمانی، به احتمال قوی، متن آن را بدون اشاره از دستور الانشاء گرفته‌اند. نماینده عثمانی، انوری افندی، در مجلس هفتم مذاکرات ارزنة الروم، برای ردّ نظرات میرزا تقی‌خان وزیر نظام در دفاع از حدود ایران، که به جهان‌نمای کاتب چلبی استناد می‌کرد، به سه اثر که یکی از آنها «دستور الانشاء» بود استناد کرد (انوری افندی، ۱۴۰۲: ۱۴۵-۱۵۵). هرچند نماینده ایران

- در استانبول به چاپ رسیده است (ریاحی، ۲۱۷).
- صاری عبدالله آثار مهم دیگری در تصوف، اخلاق و عقاید دارد که تصحیح و چاپ شده اند؛ نظیر ثمرات الفؤاد فی المبدأ و المعاد در تصوف، نصیحة الملوك ترغیباً لحسن السلوک در عقاید و اخلاق و چند اثر دیگر (بروسه‌لی، ۱۰/۱-۱۰۲؛ صالحی، ۳۲۸-۳۲۹).
- منابع**
- بروسه‌لی، محمدطاهر (۱۳۳۳ق)، عثمانلی مؤلفلری، استانبول: مطبعة عامره.
 - ریاحی، محمدامین (۱۳۶۹)، زبان و ادب فارسی در قلمرو عثمانی، تهران: پازنگ.
 - صالحی، نصرالله (۱۳۹۱)، تاریخ‌نگاری و مورخان عثمانی، تهران: پژوهشکده تاریخ اسلام.
 - صالحی، نصرالله (۱۴۰۲)، «زندگی و آثار فرائضی‌زاده
 - محمدسعید افندی»، گزارش میراث، س ۷، ش ۹۸-۹۹، بهار-تابستان ۱۴۰۱، ص ۱۴۷-۱۴۹.
 - صالحی، نصرالله (پاییز ۱۴۰۲)، «مذاکرات ارزنة الروم و بروز نخستین بحث و جدل‌ها درباره اصالت و اعتبار عهدنامه زهاب (۱۲۵۹-۱۲۶۳ق)»، فصلنامه تاریخ اسلام و ایران، س ۳۳، ش ۱۴۹، ص ۸۷-۱۱۴.
 - کاتبی، علی (۱۴۰۱)، «صاری عبدالله افندی»، دانشنامه جهان اسلام، ج ۲۹، ص ۱۶۱-۱۶۳.
 - Akün, Ömer faruk (1958), "Sarı Abdullah Efendi" *İA İstanbul ansiklopedisi*, vol. 10, p 160-220.
 - Azamat, Nihat (2009), "Sarı Abdullah Efendi" *TDV İslam ansiklopedia*, vol. 36, p. 145-147.
 - Babinger, Franz (1992); *Osmanli Tarih Yazarlari ve Es-erleri*, Çeviren, Coşkun Üçok, Ankara.
 - Schofield, Richard (ed.) *The Iran-Iraq Border (1840-1958), Negotiations culminating in the Treaty of Erzeroum (1840-1847)*, Archive Editions, 1989.

تصویر ۱: صفحه نخست دستنویس ۳۱۰

تصویر ۲: کتابخانه سلطنتی، ۱۲۵۲

تصویر ۳: صفحه دوم دستنویس، ۱۲۵۲

Table of Contents

Editorial

“The Legacy of the Iranian World”: Fourth Journal of The Written Heritage Research Institute 3-4

Articles

The Firman for the Supervision of Abu Ishaqqiyya’s Shrine in the Musalla of Shiraz: An Islamic Scriptorium in the 9th Hijri Century / Emadoddin SILEYKHOLHOKAMAEI 5-7

The Chapter on Alfaḍ-i Kufr (Heretical Utterances) from *Jawahir al-Fiqh* (Jewels of Fiqh) by Muhammad ibn Manṣūr al-Bukhari (Second Half of the 6th Hijri Century(?) / HamidReza (Babak) SALMANI 8-32

A Section on Alfaḍ-i Kufr (Heretical Utterances) from *Al-Walad al-Shafiq wa-l-Hāfid al-Khalīq* (The Tender-Hearted Son and the Gentle Grandson), Including an Examination of the Treatise on 310 Heretical Utterances Edited by Rasoul Jafariyan / Saeed LAYAN 33-46

A Fresh Look at the word *Sāmān* in a Hemistich of *Shahname* / Reza GHAFOURI 47-51

A Copy of the Qaṣīdat al-burda Ascribed to the Famous Calligrapher Yāqūt al-Musta’ṣimī / Raphaella VELLU; Translated by Amir Hossein DAVOUDVANDI 52-58

Noah’s Lost Son in the Qur’an / Gabriel Said REYNOLDS; Translated by Nasim HASSANI 59-70

Was the *Safarnāme* (Travelogue) Written by Nāṣir-i Khusraw? / MohammadReza TAVAKKOLI SABERI 71-81

Rubāṭiyyāt of Kāfi-i Zafar-i Hamedānī and Qutb al-Dīn-i ‘Atiqī-i Aharī in the Anthology of the University of Istanbul / Ali KAMELI 82-84

Reviews and Critiques

In Memory and as a Memento of the Mystic Iranologist, Leonard Louison / Majdoddin KEYVANI 85-88

An Examination of the “*Sultan Fatih’in Şahsi Kütüplüğü*” *Yazma Eser Sergisi Kataloğu* (The Personal library of Sultan Fatih; Catalogue of Manuscript Exhibition) / Ali SAFARI AQ-QALEHI 89-96

Sa’adat-i Ahl-i Fārs (Prosperity of the People of Fārs): On the Attribution of the Author of *Tarikh-i Khaliq-i Fārs* (A History of the Persian Gulf) to the City of Kazerun / MohammadSadegh MIRZAABOLGHASEMI 97-101

Essays on Research

What Does an Etymologist Do? (14) / Seyyed AhmadReza QAEMMAQAMI 102-109

Introducing Codicologists and Textual Scholars (8)

A Benevolent Author: An Exploration of Muhammad Gulbun’s Life and Works / Mehdi BETIKTAL 110-118

Iran in Ottoman Texts and Sources (27)

Life and Works of Sari Abdullah Efendi / Nasrollah SALEHI 119-125